

SZEMLE

Astrik L. Gabriel: The Paris Studium. Robert of Sorbonne and his Legacy. Interuniversity Exchange between the German, Cracow and Louvain Universities and that of Paris in the Late Medieval and Humanistic Period. Selected Studies. Notre Dame, Indiana—Frankfurt am Main, 1992. (Texts and Studies in the History of Mediaeval Education, XIX.)

Gábrriel L. Asztrik 1953 és 1988 között kiadott egyetemtörténeti tanulmányaiból kilenc kapott helyet a szerző 85. születésnapján megjelent reprezentatív kötetben. Az összeállítást kezdeményező tanítványok nevében James J. John köszönti az előszóban meleg hangon a mestert, aki ezt követően — progressus discipulorum est gloria magistrorum — ugyancsak megemlékezik a nála doktorált, s az adott témában hírnevet szerzett tanítványokról. Az ünnepelt tudományos megbecsüléséről és gazdag emberi kapcsolatairól a páratlanul sokszínű „tabula gratulatoria” is tanúskodik, munkakedvének kifogyhatatlanságáról pedig 167 tétele számláló publikációs jegyzéke vall, mely az utóbbi években ugyancsak értékes művekkel gyarapodott.

A szerző a tanulmányok egy részét az újr megjelentés alkalmából kiegészítette vagy átdolgozta, a csatolt bibliográfiát pedig minden esetben felrészítette. 1969-ben jelent meg *Garlandia* címen Gábrriel Asztrik első hasonló témájú tanulmánygyűjteménye. A jelen válogatás annak mintegy a folytatása (csak az első fejezet korábbi a *Garlandiánál*). Az Egyesült Államoktól Lengyelorszáig különböző folyóiratokban, emlékkönyvekben, kongresszusi kiadványokban elszórtan közölt dolgozatok e gyűjtőkötetekben valnak igazán hozzáférhetővé. s az alkalmi köz-

lések itt szervesülnek szinte monografikus igényű egészé.

A jelen kötet valamennyi fejezete a párizsi egyetemmel kapcsolatos. Az elsőben Szent Lajos egyszerű származású káplánjáról, a világi papok számára kollégiumot alapító (1257) Robert de Sorbonról rajzol nagyszerű szellemi portrét Gábrriel Asztrik. Bár az írás 1953-ban készült, s azóta napvilágot látott P. Glorieux gazdagon dokumentált két kötetes monográfiája (*Aux origines de la Sorbonne. I. Robert de Sorbon*. Paris, 1966), a néhány ponton kiegészített munka nem veszített jelentőségéből. Minek köszönhette életképességét az az intézmény, mely alapítójának nevét nemcsak megőrizte, hanem az egész párizsi egyetemre átörököltette? A szilárd morális és anyagi alapok mellett a jőnevű, elkötelezett magistereknek, a diákok körültekintő kiválogatásának és a demokratikus berendezkedésnek — mindezek együttvéve pedig a józan és nagylelkű R. de Sorbonnak. A portrét és az intézmény mindennapjait számtalan érdekes adat, korabeli anekdota teszi elevenné. Az egyik gyakran idézett forrás Robert mester prédikációgyűjteménye, melyből — a párizsi-magyar kapcsolatok újabb láncszemeként — több tucat sermót sikerült egy 14. századi gyulafehérvári kódexben is (R. III. 106) azonosítanunk.

A következő fejezetek tudósok, diákok és eszmék vándorlását kísérik nyomon a párizsi és a közép-európai egyetemek között. Kiinduló pontot a párizsi egyetem angol-német nációja prokurátorainak és receptorainak feljegyzései jelentenek, melyekhez alkalmyszerűen társulnak a vizsgált egyetemek saját forrásai. Az angol-német nációhoz tartoznak az angolok, a skótok, az írek és az északi népek mellett a né-

metek, a lengyelek, a csehek és a magyarok. (Nekünk nem önálló fejezetet, hanem egy teljes kötetet szentelt a szerző 1986-ban: *The University of Paris and its Hungarian Students and Masters during the Reign of Louis XII and François Ier*. — Ism. MKsz 1988. 87–88.)

A második tanulmány tehát a párizsi egyetemről való tömeges elvándorlás és a „via antiqua” (realizmus) illetve a „via moderna” (nominalizmus) elfogadása közötti összefüggéseket vizsgálja a bécsi-, heidelbergi-, kölni-, erfurti-, lipcsei-, rostocki- és más német egyetemeken a 15. században.

A harmadik fejezet a „szegény német diákok házának” történetét rekonstruálja. Bár az angol–német nációnak nem sikerült nagyhírű kollégiumot alapítania, az egykori rue Pavée-n fekvő ház fontos szerepet töltött be a közép-európai diákság életében.

A negyedik tanulmány az 1425-ben alapított leuveni egyetem párizsi kapcsolatairól szól ugyan elsősorban, de az egyetem történetének önálló fejezeteként is megáll.

A legtöbb kelet-közép-európai diák a krakói egyetem megalapítását követően Lengyelországból érkezett Párizsba. Az ötödik fejezet az ő számbavételük mellett két jeles személyiség, Thomas de Cracovia és Sandkus Budkónis életútjával, működésével foglalkozik kimerítően.

A VI–IX. tanulmány a kötetben belül ismét szervezettebb egységet alkot. Az angol–német nációnak nagy egyéniségének Berchtoldus Remboltznak, Georgius Wolffnak, Gervasius Wain von Memmingennek és Franciscus Ossmanus von Alkmaarnak akadémiai pályafutásával, műveivel, szakmai és baráti kapcsolataival, politikai szereplésével ismert meg a szerző, sokoldalú forráskutatás eredményeként.

Bár Gábor Asztrik érdeklődése középpontjában a „párizsi stúdium” áll, tanulmányai mindig messze túllépnek a szoros értelemben vett egyetemtörténet keretein, és más szakterületeket is (nyomdászat-történet, tudománytörténet, történelem, művelődéstörténet stb.) sok új eredménnyel gazdagítanak. Legtöbb megállapítása forrásközlés is egyúttal, ami a további kutatásokhoz jelent biztos alapot.

A 35 korabeli dokumentum másolatával illusztrált, igényesen szép tanulmánykötetet kéz-

be véve az olvasó is osztozik a hálás tanítványok örömeiben.

MADAS EDIT

Wolfenbütteler Bibliographie zur Geschichte des Buchwesens im deutschen Sprachgebiet 1840–1980 (WBB). I–III.München usw. 1990–1992.

Az általános könyvtörténet összefoglalása — akárcsak egyetlen országról is — igen bonyolult és összetett feladat, mert annak tárgya a hagyományos tudományágak között, azokkal számos területen átfedésben, helyezkedik el. Ráadásul több, egymástól eltérő korszakot is kell, hogy átfogjon. Ilyen mű elkészítése olyan esetekben is rendkívüli erőfeszítéseket igényel, amikor a feldolgozott ország kevésbé fejlett volt, vagy viszonylag kisebb területe miatt elvben — másoknál sokkal könnyebben — áttekinthetőnek tűnik. A fejlődés élén álló, nagy múlttal és kiterjedt emléktanyággal rendelkező országoknál az összefoglaló könyvtörténet megírása pedig egyeseknél leküzdhetetlen feladatnak látszik a külső szemlélő számára.

A korábbi századok Európában a német, olasz és francia nyelvterület az, amely a könyvvel kapcsolatos fejlődés élén állt. A 17. századtól gazdasági és politikai megerősödésével párhuzamosan fokozatosan nőtt fel az említett mellé Anglia. E vezető országok közül elsőként a franciák voltak azok, akik — természetesen számos szerző közreműködésével — elkészítették és közreadták saját könyvtörténetüket. Az angolok — pontos előzetes tervezet követően — most dolgoznak hasonló összefoglaló létrehozásán. A németek, akiknek egyben a legnagyobb terjedelmű e téren az örökségük, még körültekintőbben járnak el, amikor elsőként a téma bibliográfiájának módszeres összeállítását tűzték maguk elé. Valóban, minden igényes tudományos munkának elvben azzal kell kezdődnie, hogy számba veszik a korábbi publikációk alapján a már köztudott ismeretanyagot. Ezt követően immár pontosabban lehet tudni, hogy mivel lehet már számolni, ill. hogy hol vannak még feltáratlan területek.

Ilyen előzmények alapján indult meg a hetvenes évek második felében a régi könyveknek világviszonylatban is egyik legjelentősebb

gyűjteményében, a Herzog August Bibliothekban (Wolfenbüttel, Németország), az az ambiciózus vállalkozás, hogy összeállítsák a nyomtatott könyvekre vonatkozó és a német nyelvterülettel kapcsolatos szakirodalom bibliográfiáját az 1840 és 1980 közötti időszakból. A kezdő évszámot hozzávetőlegesen az a korszak adta, amikortól a publikációk többsége már ma is értékelhető megállapításokat tartalmaz. Záróévül a részletes előkészítő munkálatok évtizedének vége szolgált. De arra is gondoltak a gondos szerkesztők, hogy a folytatás folyamatosan biztosított legyen. A *Bibliographie der Buch- und Bibliotheksgeschichte* (BBB) Horst Meyer szerkesztésében 1981-től évente rendszeresen megjelenő kötetekben foglalja össze — a wolfenbütteli vállalkozással megegyező gyűjtőkörben — egy-egy esztendő publikációinak adatait.

A neves wolfenbütteli könyvtárát hosszú éveken át vezető és azt hallatlan mértékben felvirágoztató vezetőjének, Paul Raabének a kezdeményezésére megindult vállalkozás eredményeként 1990-ben látott napvilágot a *Wolfenbütteler Bibliographie zur Geschichte des Buchwesens im deutschen Sprachgebiet* (WBB) elnevezésű kiadvány első kötete. Évenként egy-egy kötetet adnak közre ebből, amelynek mindegyike jóval több mint tízezer tételt tartalmaz. Az 1992. év végéig megjelent három kötet összesen 46.668 bibliográfiai leírást tesz közzé. Két további kötetben kívánják majd összefoglalni a több mint 80.000 tételes gyűjtésük még hátralevő részét, míg a hatodikát a mutatók alkotják majd. Már most tervezik egy további kötetben a pótlások későbbi megjelentetését.

Roppant nehéz, sőt mondhatni gyakorlatilag lehetetlen is ilyen munkálatok során a gyűjtőkör teljesen pontos kijelölése, hiszen az ilyen interdiszciplináris téma, mint amilyen a könyvtörténet, minden irányban (témában és térben egyaránt) igen szoros összefüggésben áll a háttérterületekkel. A koncepció szerint ennek a vállalkozásnak figyelme a szerzőtől az olvasóig a nyomtatás útján vezető folyamat egészére terjedt ki. Általában azt minősítették „történeti”-nek, amely a regisztrált kiadvány megjelenésekor már ilyen perspektívában dolgozta fel témáját.

Az egész bibliográfia szakrend szerint épül fel. A hét főcsoport a következő: 0. Általános.

— 1. A szerző. — 2. A könyv előállítás. — 3. A könyvek fajtái. — 4. Könyvkiadás és könyvkereskedelem. — 5. Könyvtárügy. — 6. Az olvasó. A WBB harmadik kötete a 3. számú főcsoporttal zárul, vagyis a publikáció a nyomtatványoknak a szerzőtől megkezdett útja során eljutott immár a közvetítőkhöz (4. és 5. főcsoport), hogy azután — az elvi célkitűzéseknek megfelelően — a logikus folyamat követése az olvasóval fejeződjék be. A főcsoportokon belül újabb és újabb alosztásokkal igyekszik a bibliográfia a roppant gazdag anyagot áttekinthetővé tenni. Egy-egy csoporton belül általában a szerzői betűrend a rendező szempont, de ha az anyag úgy kívánja, ez lehet akár területi (pl. nyomdahelyek), akár a címben említett személy (pl. nyomdász) is. Az ilyen esetekben erre a körülményre nyomdai kiemelés hívja fel a kötet használójának figyelmét. A bibliográfiai leírás — csaknem kivétel nélkül — autopszia alapján történt, ami rendkívüli mértékben növeli az adatok megbízhatóságát. Ráadásul minden bibliográfiai tétel leleghelyére vonatkozólag is pontos eligazítást kap az olvasó.

A gyűjtőkör mellett a legnagyobb gond az, ami szintén természetes, de ugyanakkor elháríthatatlan, hogy számtalan publikáció vagy nem illeszkedik bele pontosan a kialakított csoportokba, vagy azok közül akár többbe is kívánczik. Ezért — bár csak tudatosan ritka esetben — rákényszerültek a kiadvány rendkívül gondos és fáradhatatlan szerkesztői (Cornelia Fricke és Erdmann Weyrauch), hogy ugyanazt a bibliográfiai leírást ne csupán egyetlen szakcsoportban szerepeltessék. Ilyen óriási mennyiség mellett nem lenne túlságosan nehéz dolga az ismertetés írójának, ha valami kis botlást ki akarna pécézni tíz- és tízezer tétel közül, de az ilyen „számmonkérés” teljességgel méltánytalan lenne.

A WBB természetesen számtalan magyar vonatkozású tételt is tartalmaz, hiszen egyrészt számos hazai szerző publikált német nyelvterületen 1840 és 1980 között, ugyanakkor német vonatkozású írások egész sora is megjelent hazánkban. Gondoljunk csak arra, hogy pl. valamennyi ősnymtatvány-katalógus német vonatkozású, hiszen szinte bizonyos, hogy abban németországi kiadvány leírása is akad. Éppen ehhez kapcsolódik az az önkorlátozás, amellyel a wolfenbütteliek más ilyen nagy, németországi,

bibliográfiai vállalkozásokkal kapcsolatban éltek. Ilyen a 15. századi nyomtatványokra vonatkozó világbibliográfia (*Der Buchdruck im 15. Jahrhundert*. T. I. Stuttgart, 1988. Hiersemann. — A második rész megjelenése alatt.), valamint a sajtóbibliográfia (Hagelweide, Gert: *Literatur zur deutschsprachigen Presse*. München usw., 1985. Saur.).

Remélhető, hogy a fentiekből kiviláglik, hogy milyen kimagaslóan jelentős és a szakterületen az egész világon nélkülözhetetlen bibliográfiáról van szó, amelyet a magyar kutatók munkájukhoz nemcsak közvetlenül tudnak használni, de abból megfelelő módszertani tanulságokat is le tudnak vonni a maguk számára. Csak remélhető, hogy — a terveknek megfelelően — évente egy-egy további kötet megjelenése fogja a kutatókat segíteni világszerte. Ezt követően nyilván megindul majd — éppen erre a monumentális bibliográfiai anyaggyűjtésre támaszkodva — a német könyvtörténet (*Geschichte des deutschen Buchwesens*) megírása, amely — ez aligha kétséges — nagy jelentőségű lesz egész Európa, de Magyarország számára különösen.

BORSA GEDEON

Beke Margit: Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteményének katalógusa. Bp. OSzK 1991. (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai 9.) 164 p.

A sorozat szerkesztője, Szelestei N. László azzal a megjegyzéssel bocsátotta a nyilvánosság elé a Batthyány-gyűjteményről készült katalógust, hogy a gyűjtemény rendezése és feldolgozása a korabeli levéltári gyakorlat szerint történt, a róla készült repertórium azonban egy kéziratári állományrész feldolgozása. Ez indokolja a Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai sorozatba való beillesztését. A recenzens a szerkesztővel nemcsak a kéziratári gyakorlat alapján ért egyet, hanem az elméletileg is megalapozottnak tartja. A nagymúltú könyvtárak kéziratgyűjteményeiben, valamint az állami és egyházi közhivatalt viselőeknek kéziratok hagyatékában, gyűjteményekben lehetetlen elkülöníteni a kéziratári és levéltári anyagot. Az előbbi esetben a kézirat-

gyűjtemények állományuk kialakulásával maguk is könyvtártörténeti kutatások forrásai. Intézményekhez kapcsolódó kéziratárak és levéltárak esetében pedig a gyakorlatban hosszabb ideig tartó esetleges közös kezelés miatt a végleges szétválasztáskor és a többszöri rendezés után is maradt a kéziratári állományában levéltári anyag, és fordítva. Ez a helyzet jellemzi az Esztergomi Főszékesegyház könyvtár kéziratárának és a Primási Levéltárnak az állományát is. Különösebb indoklást ezután nem igényel a legmagasabb egyházkormányzati tisztséget viselő Batthyány József esztergomi érsek (1776–1799) történeti forrásanyagot tartalmazó magángyűjteményének jellemzése, a benne szereplő iratok műfaji hovatartozásának vegyes volta. Gyűjteményének kialakításában más levéltárak anyagának másolatai mellett elhelyezett a saját hivatali működésével és elődei működésével is kapcsolatos primási levéltári iratokat is. E tény kéziratári szempontból való megítélése egyértelmű, az ilyen anyagok az illető egyén kéziratok hagyatékába tartoznak. (Bérlás J. Jenő: *Tájékoztató a kéziratgyűjtőkörökről, rendszerezésről, és a kézirat-katalógusok sajtó alá rendezéséről*. Bp. OSzK–KMK 1975. 4. 8.)

A történetiségtől teljesen idegen látásmód lenne azonban, ha nagymúltú, történetileg kialakult kéziratárak és levéltári gyűjtemények már rendezett, feldolgozott állományrészeit a jelenkori elmélet alapján kezelénk. A jelen elvei csak a jelen gyarapítási és feldolgozási gyakorlatában érvényesülhetnek. Az utólagos „újrendezés”, esetleges anyagszétválasztás mindenképpen sérti a közgyűjteményekben elfogadott proveniencia elvet. A gyakorlatban pedig, különösen akkor, ha a gyűjteményben lévő dokumentumokra már nyomtatásban is történet hivatkozás, főbenjáró vétek. Az átrendezés, átjelzetelés csak az anyag megtalálhatatlanságát, eltűnését idézi elő. Kutatók és gyakorló kéziratárosok, levéltárosok számos szomorú példával igazolják ezt. Egy gyűjtemény használhatóságát nem a benne lévő dokumentumok műfaja alapján utólagosan kialakított elvi álláspont szerinti rendezés biztosítja, hanem a rendezett anyag feldolgozásának módja és színvonala.

A Batthyány-gyűjtemény korabeli rendezőin sem kérhetjük számon a mai gyakorlatot. A gyűjteményről készült állományleírásnak sem

az a feladata, hogy az anyag jellegétől idegen, a történetiség tényét figyelmen kívül hagyó feldolgozási módot erőltetve, ún. korszerű kéziratári katalógus legyen. De feladata, hogy a gyűjteményről a lehetőségek szerinti legnagyobb és legpontosabb áttekintést nyújtsa. Ebből a szempontból pedig nem az elvi álláspont a lényeg, hanem az, hogy akár repertórium, akár katalógus a fenti célnak megfeleljen.

Beke Margit munkája szó szerint hézagpótló. A rövid gyűjteménytörténeti összefoglaló után a korabeli rendezéskor kialakított csoportokat (kategóriák, titulusok) tartalomjegyzékszerűen adja meg, majd e csoportokon belüli részletes tárgykörök felsorolása, a tulajdonképpeni repertórium következik. A korabeli repertóriumok azonban már nem kerültek el az újrendezést, a gyűjteménytől elszakítva ma a kéziratár állományában találhatók, Ms jelzettel. Ezeket és a korabeli elenchusokat is szám-bavette a repertórium összeállítója, így a kutató teljesen áttekintheti a gyűjtemény segédleteit is.

A katalógus típusú kiadványok széleskörű használatát a mutatók biztosítják. Nagyon helyes megoldásnak tartjuk, hogy a kategóriák és titulusok latin nyelvű elnevezései a mutatóban magyarul, kiemelt szedéssel szerepelnek. A latin nyelvű repertóriumban való tájékozódást ez megkönnyíti, bár a gyűjtemény kutathatóságának alapfeltétele a latin nyelvben való jártasság. Az viszont elengedhetetlen lett volna, hogy a latin nyelvű földrajzi nevek akkori magyar, jelenlegi más (szlovák, horvát stb.) nyelvű névalakja utalással szerepeljen a mutatóban. A mai névalak közlésével egyértelműen azonosítani lehetett volna felreérthető névalakú helységeket, amivel a kutatás iránya is helyes útra terelődhet. (Pl. Lucca, premontrei prépostság esetében a morvaországi Louka-ról van szó.)

A Batthyány-gyűjteményről készült állomány-leírás közreadásával nemcsak a történészek és irodalomtörténészek, hanem a magyarországi művelődéstörténet kutatói is nélkülözhetetlen segédkönyvet nyertek. Remélni szeretnénk, hogy Beke Margit legilletékesebbként magára vállalja a gyűjtemény létrejöttének feldolgozását is, ami tudománytörténeti szempontból tenné áttekinthetővé a Főszékesegyházi Könyvtár ezen értékes állományrészét. A sorozatszer-

kesztőnek biztosan szerepel további terveiben a Batthyány-gyűjtemény egyértelmű kéziratári anyagrészeiről külön kéziratári katalógus megjelentetése is, ahogy ez a Bél Mátyás kéziratot hagyatékek esetében már megtörtént. (Szelestei N. László: *Bél Mátyás kéziratot hagyatékek katalógusa*. Bp. 1984.) Ezzel lehet csak biztosítani a gyűjtemény teljes feltárását a kutatás számára.

KÖRMENDY KINGA

Bánhegyi B. Miksa: A Győri Egyházmegyei Könyvtár kéziratok katalógusa — 1850 előtti kéziratok. (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratok katalógusai, 8.) Budapest, OSZK, 1991. 113 p.

A korábbi köteteknél kisebb, mindössze 362 tételes állományt dolgozott fel a pannonhalmi Főapátsági Könyvtár vezetője, Bánhegyi Miksa. Két oldalas, szűkre szabott bevezetőjében ad világos áttekintést a Győri Egyházmegyei Könyvtár történetéről. A Szemináriumi (Nagyszemináriumi) és a Székesegyházi Könyvtár együttese alkotja a mai Egyházmegyei Könyvtárat.

Az anyag elrendezésével kapcsolatban a következőket érdemes tudni: az Ms. I. 1. jelzettel kezdődik a kéziratot anyag, amelynek első 30 száma a középkori kéziratoknak van fenntartva, és az első húsz helyen középkori kéziratot találunk, a fennmaradó számok pedig az esetleges kiegészítések miatt maradtak üresen. A 18., 19. és 20. tétel az Ő. jelzetű ósnyomtatványok közül került ide, mivel kéziratot részük ósnyomtatvánnyal van egybekötve (Ő. II. 5., Ő. II. 23. és Ő. IV. 9.) Az Ms. I. 30. tételtől a már nem középkori eredetű nagyalakú kéziratok, Ms. II-től a közepes méretűek következnek, az Ms. III. a kislalakúak, az Ms. IV. pedig az egyben tartott hagyatékok jelzete. A pusztán római számmal kezdődő jelzetek a díszteremben helyezkednek el. G és H betű utal a római számok előtt a Giesswein Sándor és Holdházy János kanonokról elnevezett szobákra. A Jaurinensia anyagot a J betű, az R betű pedig a régi magyar gyűjtemény darabjait jelenti.

Örömmel vehetjük tudomásul, hogy a középkori kódexek itt az első húsz helyen, együtt

szerepelnek. A sorozat egyes korábbi köteteire jellemző volt ennek az anyagnak az „eltűnése”, pontosabban a nehéz előkereshetősége. Ezek címleírása rövidített, a már megjelent szakirodalomra, vagy pedig arra utal, hogy a „középkori kódexekről közös kötet készül” (cf. Szabó György: *A Dunántúli Református Egházkerület Nagykönyvtárának* (Pápa) *kéziratkatalógusa*. Bp.: OSzK, 1987. 19.). Az első tétel: Antiphonarium cuiusdam ecclesiae Hungaricae [Varadiense?] tömör címleírása Radó Polikárp 1973-ban megjelent *Libri liturgici...* című művéhez irányít, amely az akkori állapotot tükrözi e kódexszel kapcsolatban. Azonban a [Varadiense?] magyarázatával adós marad Bánhegyi Miksa (ezt Radónál is még hiába keressük), valamint azzal is, hogy a szóbanforgó mű az ún. Zalka-antiphonale, Zalka János győri püspökről véve nevét. A sorozat szokásától eltérően itt mindenképpen érdemes lett volna az e tárgyról újabban megjelent szakirodalomra, legalább egy utalás erejéig, hivatkozni (Körmendy Kinga: *Az ún. Zalka Antifonale* In: *Zenatudományi dolgozatok* 1988. 33–41.). Radóval összevetve a 3., 4. és a 10. tételt, úgy tűnik; hogy a győri anyag jelzetelese e körben megváltozott, a Radónál szereplő Ms. A. és arab szám – összetétel nagybetyűt a római I-es váltotta fel. A továbbiakban pedig Szelestei N. László megjelenés előtti kéziratkatalógusára vagyunk utalva. A 7. tételnél, Petrus Lombardus *Sententiarum* librijénél, amelyik a leírás szűkszavúságával ellentétben mind a négy könyvet tartalmazza a prologussal együtt, az 1477-es dátumot olvassuk — sajnos mást, többet nem írt be a scriptor. A 21. tétel 16. századi — Mohács utáni — papír *Passionaléjának* leírásából a méreten és lapszámozáson kívül többet nem tudunk meg, mivel ez már nem esik a középkori leírás szabályai alá, hanem az 1850-ig terjedő kéziratokéival egyezik. Jogosan vetődik fel a kérdés, vajon mennyire, milyen mértékig lehet egy katalógus tételeit tömöríteni, hogy elégségesen tudják még tájékoztatni az érdeklődőt: úgy vélem, katalógusunkat egyszerűen olyan kézirat-jegyzéknek kell nevezni, amely fontos és nagyon hasznos információkat közöl használoival, de formailag és tartalmilag nem lép fel a teljesség igényével. A nem középkori anyag leírása az eddig megjelent katalóguskötetek gyakorlatához igazodik,

jó és pontos tájékoztatást kapunk a könyvtár 1850-ig terjedő kéziratok állományának egészéről. A 191. tétel Erasmus *Adagiáiból* közül egy csokorra valót 1607-ből, a 102/89. pedig P. M. Gazzaniga könyvjegyzéke a váci szeminárium felállítandó könyvtáráról, amelyet Migazzi kardinális megbízásából készített el 1780-ban, és amelyik Lochner János különgyűjteményében maradt fenn (ez az állomány Ms. IV. jelzet alatt együtt tartott hagyatékként külön fondot képez). Kiadásban már megjelent és könnyebben hozzáférhető anyag esetén a katalógus közli a megfelelő kiadványt, így Verancsics Antal esztergomi érsek levelezésénél (22. tétel); valamint Perczi József énekeskönyvénel Stoll Béla munkája mellett (*A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája, 1565–1840*. Bp. 1963.) az akadémiai könyvtári mikrofilm jelzetét is megadja. A gyűjtemény becses darabjai közül néhányat meg kell említeni: itt található Napragy Demeter püspök „Werböczyje”, egy bécsi, 1517-es kiadású *Tripartitum*, valamint Szepešy Ignác, a volt pécsi püspök de Slavonia inferiori szőlő írásának egykori másolata, és a sok német nyelvű Gebetbuch mellett két, 19. sz-i magyarul szerzett nevelési szakmunka (301. és 293. tétel), továbbá Rómer Flóris német és magyar levelei (68. tétel).

A *Fragmenta et Codices in Bibliothecis Hungariae* sorozat következő kötete éppen a győri töredékeket dolgozza fel, és több itt leírt kézirat szerepel a győri kódextöredék-corpusban is mint Trägerhandschrift. Ezek a leírások szakszerűek és megbízhatóak, megjelenésük a katalógusban értékes segítséget jelentett a *Fragmenta* számára is.

A kötetet a sorozat szokása szerint összeállított Névmutató zárja.

SARBAK GÁBOR

A magyarországi katolikus tanintézmények színjátzásának forrásai és irodalma 1800-ig. Sajtó alá rend. KILLÁN István, PINTÉR Márta Zsuzsanna, VARGA Imre. Budapest, 1992. Argumentum Kiadó. (A magyarországi iskolai színjátzás forrásai és irodalma.)

Az iskolai színjátzás forrásainak korábban kiadott köteteiből tájékozódhatunk a jezsuiták ezirányú tevékenységéről (Staud Géza három-

kötetes munkájához várjuk a mutatókötetet!), a piaristákra vonatkozó kötet sajtó alatt van. A protestáns iskolákban folyt színjátszás adatait Varga Imre adta közre. A sorozat most napvilágot látott kötetében Pintér Márta Zsuzsanna a ferencesek által vezetett iskolák színjátszásának emlékeit (19–122b), Kilián István a minoritákéit (123–228) gyűjtötte össze, a kötet 333 tételének fennmaradó része és a kötet szerkesztése Varga Imre munkája. A szerzetesrendek adatait a királyi gimnáziumok, egy konviktus és egy városi gimnázium, egy görög katolikus gimnázium, majd a papnevelő intézetek adatai követik. A kötet elején álló, jól összefogott bevezető azonos terjedelemben németül is olvasható. Az egyes csoportokon belül helységek betűrendjében, azon belül időrendben található meg a források közlését. A csoportok és helységek előtt külön kis rövid bevezetőből tájékozódhatunk. A különböző forrásokat azonos formai keretek közé illesztették be a szerzők: idő — szerző, cím (ha van), nyelv (ha lehetséges megállapítása) — forrás és annak lelohelye — magyar nyelvű szövegértelmezés (ha szükséges), programok esetében az argumentum közlése, szerepek, szereplő személyek neve (ha az adatsor még kiadatlan) — a színjáték kiadása (ha van) — szakirodalom. A szorosabb értelemben vett színjátékok adatain kívül „az iskolai declamatiókat, actus oratoriússokat, a közelebről meghatározhatatlan actiókat, sőt a nagypénteki, úrnapi látványos processiókat” és az előadással kapcsolatos adatokat is közlik a szerzők. A jezsuiták és piaristák mellett a többi szerzetesrend csak kevés iskolát vezetett s ez tükröződik a színjátszásukról fennmaradt források számában: a ferencesektől és a minoritáktól még meglehetősen jelentős számú adatot lehetett számbavenni, a benecésektől, ciszterciektől, pálosoktól, premonstreiektől és a Notre Dame apácáktól csak keveset. Mindenesetre az adatok bizonyítják, hogy a színjátszás az ő vezetésük alatt álló iskolákban is szokásban volt. A papnevelő intézetekben a század végén vált jelentőssé a növénydekek színjátszó tevékenysége (267–333. számok). A kutató az adatok alapján a kötet bevezetőjével egyetértve állapíthatja meg, hogy a világi téma és a magyar nyelv fokozatosan előretört a 18. századi színjátékokban. Felfigyel-

het a csíksomlyói misztériumjátékokra. A kötetet szerzői és általános mutató (cím) jegyzék teszi használhatóbbá. Külön öröm, hogy a sorozat korábbi, sokszorosított formája helyett tipográfiailag is szépen megformált könyv került a kezünkbe.

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

A megváltozott hagyomány. Folklor, irodalom, művelődés a XVIII. században. (Tanulmányok a XVIII. századról.) Szerk. HOPP Lajos, KÜLLÖS Imola, VOIGT Vilmos. Bp. 1988. 538 p.

A MTA Irodalomtudományi Intézet XVIII. sz. osztálya és az ELTE Folklore Tanszéke együttműködésével készült tanulmánykötetről Voigt Vilmos, a *Bevezető* szerzője írja, hogy az „és a bevezető tanulmány is a szó szerint évtizedekig készült”. Ezt a tájékoztatást úgy kell értelmeznünk, hogy a dolgozatok a kötet megjelenése előtt már jó pár évvel együtt voltak, de a mostoha gazdasági viszonyok, kiadási nehézségek miatt csak 1988-ban (valójában 1989-ben!) láttak napvilágot. Ennek következtében, ha nem is járt el felettük az idő, a tanulmányok egy része veszített aktualitásából, túlhaladt rajta a kutatás, nem tájékozhat az utóbbi évek eredményeiről. Vonatkozik ez a bevezető tanulmányon kívül Hopp Lajosnak „A XVIII. század magyar irodalmi kultúrájának kutatása” című, egyébként irodalmilag gazdagon dokumentált áttekintésére is. Abból, amit itt tervként ismertet, kutatási feladatként említ, abból ma már több minden megvalósult.

Hopp Lajos és Voigt Vilmos összefoglaló, a folklore téma szinte minden problémájáról tájékoztató áttekintésén kívül a kötet legtöbb tanulmányának forrása a 18. század, kevés a régebbi és a 19. századi. Ez magában is mutatja a 18. század fontosságát, hogy ez a század nagy változások létrehozója. Ennek a korszaknak a magyarországi paraszti műveltségéről értekezik Benda Kálmán. A falusi tanító feladatkörének kibővüléséről szólva, Mészáros István azt fejtegeti, helytelen a 18. század végi állapotokat visszavetíteni az azt megelőző évtizedekre, a 16–17. századra, és feltételezni olvasástudást, szélesebb körű anyanyelvi oktatást, ami régebben csak a városi (felső) polgárság

körében létezett, míg a falvakban a tanítómes-ter feladata a lelkész munkatársaként az egyházi éneklés vezetésén, a katekizmus, a bibliai történetek magyarázatán túlmenően legfeljebb esetenként volt egy-két latin tanulmányok végzésére készülő gyerek tanítása írásra, olvasásra. Csak a 18. század közepén, az anyagi, gazdasági megerősödés következtében indult meg hazai falvainkban az elemi ismeretek oktatásának új hulláma.

Ez a helyzet nem akadályozta, hogy a parasztság, a nép birtokába vegyen és áthagyományozzon költészeti termékeket, műfajokat, életvitelt és szokásokat, s azokat a maga érdeke és gusztusa szerint formálja. Az átalakulás, folklorizálódás hosszú évtizedek eredménye. Az *Őszi harmat után* kezdetű ének 17. század közepi bujdosó-vers lehetett, majd vallásos énekek elemeivel összefonódva szerelmi verssé vált, amelyből egy új bujdosóvers jött létre (Katoná Imre: Az „Őszi harmat után”...)

A népi és népszerű közköltészetnek a 18. században tömegesen felbukkanó kéziratos énekeskönyvek szolgáltatják a forrásanyagát. Ezeknek a gyűjteményeknek a vizsgálatából felderíthető, hogy parasztdalainkban mi a felülről lekerült elem, és mi az, amit a nép maga termelt. Egy-egy 19–20. századi lírai népdal korábbi szövegelőzménye illetőleg formája nagyon sokszor ezekben az énekeskönyvekben található. Küllös Imola dolgozata (*Opre Todor nótája. A 18. századi kéziratos énekeskönyvek és a néphagyomány*) azt mutatja be, hogyan alakul át a szájhagyományban egy dalszöveg eszmeisége és tartalma. A félig magyar, félig román nyelv, a román nevek, a pápa említése — arra vallanak, hogy elsősorban románokból verbuválódott a társadalom perifériájára sodródott kóborló társaságról szól az ének. (Az eddig ismert 10 szövegváltozatból csak egy nem kapcsolódik Erdélyhez.) A 18. századi soknemzetiségű Erdély énekes hagyományának volt a része. A sok variáns azt tanúsítja, hogy kontaminációval állunk szemben, mely a szájhagyomány alakító átértelmező hatását tükrözi.

Küllös Imola a lator-énekekhez hasonló mentalitást hangsúlyozza dolgozatában, és anakronisztikusnak tartja az éneket kapcsolatba hozni a kuruc mozgalmak szegénylegényeivel. Az első szövegforrás, a *Bocskor kódex* (1716–

1739) szövege Opra Tódort *deákként* említi. Talán ő szerezte az éneket, „le is írta, és így ránk maradt a szöveg, ritka példányaként a szegénylegény énekeknek, melyek a kuruc korban az erdélyi románok körében éppúgy éltek, mint a magyarországi szegénylegénység száján”. (*A kuruc küzdelmek költészete*. S. a. r. Varga Imre. Bp. 1977. 860. — Küllös a kötetben megjelent szövegkiadást nem említi. Valamint az is elkerülte a figyelmét, hogy a kötet 257. lapján a 22 soros vers nem Apor Pétertől való, hanem Szentpáli Ferenc *Speculum consuetudinis et imago veritatis* című munkájából. (Kiad. RMKT XVII/13. 1. sz.) Mind a 17. századvégi, mind a Rákóczi-féle kuruc mozgalmakat megelőző és követő idők létbizonytalansága, a kuruc megmozdulások idején helyzetük jobbra fordításának reményében fegyvert fogó szökött jobbágyok csapódása tömegeket kényszerített, hogy a hegyekben, erdőkben, a „zöld várban” húzzák meg magukat. A bujdosás, lappangás, kóborlás évekig tartó életforma volt. Mikor a téli idő beköszöntött („nem mehetünk immár az erdőre!”), a bujdosók, kóborlók szétszéledtek, otthonukba húzódtak. Tavasszal azonban („Majd előjön az az idő, ugymint primavara”) újra összeverbuválódtak, és folytatták kóborló, szabad életüket, útonállással, rajtaütéssel, lopással tartották fenn magukat, „álltak bosszút” a gazdagokon, urakon, a hatalom képviselőin.

Pintea Grigore a 17. század végén 80–200 embert is számláló csapatával ütött rajta „a nemeseken és kereskedőkön a Kárpátok mindkét oldalán.” (Mihail Gacák: *Hajdukok és opriskák*. Keleti román és ukrán mondák, dalok Pinteáról.) A hagyomány szerint nem halt meg Nagybánya ostrománál 1703 nyarán, mint Rákóczi említi *Emlékirataiban*. (Radu Nicolescu: *Adalékok vitéz Pinteai történelmi személyiségéhez*.) Az ő és csapatának viselt dolgairól hősenek, balladák, hajdúénekek, mesék és mondák nagy számmal éltek Észak-Erdélyben, Moldvában meg az ukrán folklórban. (Mihai Pop: *Közös elemek és sajátos nemzeti vonások a Kárpátok térségének epikus népköltészetében*.) Pop és Gacák dolgozata több róla szóló éneket, mondát említ, melyet a román folklór őriz. (Nem említik azonban, hogy Pinteáról három éneket tartalmaz román nyelven és magyar verses műfordításban a Dávid Gyulától és Tordai Zádor-

tól összeállított kiadvány: *A kuruc kor költészete*. Bukarest — Bp. [1957] 27, 49, 64. sz. alatt.)

Amint az imént említett dolgozatok mutatják, a kötet határainkon túli folklorisztikai kérdésekkel is foglalkozik. A. M. Novikova „*A XVIII. század és a XIX. század elejének orosz költészete és a népdal*”, Hermann Strobach „*A német népdal múltja és jelene*”, Jozef Minárik „*Szerelmi költészet a régi szlovák irodalomban*” című tanulmányai tájékoztatnak a szomszédos országok folklorizálódott költészetéről, elsősorban a népdalról. Igen érdekesen és széles ismeretanyagra támaszkodva értekezik Fried István a népköltészet és műköltészet viszonylatáról, a népiességnek a Kelet-Közép-Európa irodalmában a 18. század folyamán más-más időpontban észlelhető jelentkezéséről. (*Népköltészet, népiesség, műköltészet Kelet-Közép-Európa irodalmában a XVIII. században.*)

A kötet tanulmányainak legnagyobb része kétségtelenül a népköltészet problematikájából merítette a tárgyát. Két dolgozat foglalkozik kalendáriumaink művelődéstörténeti jelentőségéről. (Dukkon Ágnes: *A kalendáriumok művelődéstörténeti jelentőségéről a XVII—XVIII. század fordulójáig* és Szelestei Nagy László: *Kalendáriumok a XVIII. századi Magyarországon*.) A kalendáriumok jelentették a legszélesebb tömegeknek az ismeretszerzési lehetőségeket, mivel az időjelzésre szolgáló naptárrészhez idők folyamán egyre gazdagodó egyéb elemek: asztrológia, krónika, vásárok jegyzéke, orvosi tanácsok, anekdoták, történelmi és gazdasági ismeretek, egyéb praktikus tudnivalók járultak. Nagyon sok kalendáriumban találunk ún. hónapverseket. Ezek életbölcösségre oktatnak, vagy időjárás, gazdasági jóvendőlések, egészségi tanácsok. Egyetlen, szokatlanul hosszú hónapversnek a RMKT XVII. századi sorozata 10. kötet 141. szám alatt napvilágot látott kiadását jegyzetben említi Dukkon Ágnes. De mintha nem tudna róla, (a sajtó alá rendezés időpontjában hozzáférhető) összes 17. századi magyar nyelvű kalendárium verses anyagát a RMKT XVII. századi sorozata publikálta, gondosan felüntetve a jegyzetekben azokat az összefüggéseket, melyek az egyes kalendáriumok versei között fennállanak. (A 8. kötet a 170—178. számok alatt az 1612—1627; a 9. a 220—242. számok alatt az 1630—1660; a 10. kötet a 136—

142. számok alatt az 1662—1669; a 11. 239—255. számok az 1675—1685; a 14. kötet a 192—206. számok alatt az 1686—1701 közti években megjelent kalendáriumokból.) A verses anyagban érdekes Prognostica perpetuák (jóvendőlések a napból, holdból, csillagokból, szivárványból, szelekből, állatokból, orvosi tanácsok, paraszt gazdálkodási regulák stb.) vannak. Az 1695 és 1696-os lőcsei naptárban a hónapversek Beniczky Péter *A közönséges magyar példabeszédekrül* címmel megverselt közmondásgyűjteményéből való szemelvények, és ugyanitt az asztrológiai versek Beniczkynek *A esztendő négy részeinek mivoltárul* első négy versszakával azonosak.

A kalendáriumi versekből, „rigmusokból egész kötetet lehetne összeállítani”; a 17. századi anyag már össze is van gyűjtve. Juvenalison, Ovidiuson kívül Horatiust is (1793. évi lőcsei és kolozsvári naptár) és bizonyára más ismert költőket — amint az előbb említett Beniczky — fedez majd fel a kutatás ennek az „alanti” rigmusköltészetnek a szerzői között.

Kilián István nagy szakértéssel tárgyalja a magyarországi iskolai színjátszást, és külön fejezetben a drámaszövegek és a folklór kapcsolatát (*Az iskolai színjáték és a folklórhagyomány*). Igen jól szemléltetik térképmellékletei a jezsuita, piarista és protestáns színjátékok térbeli és időbeli megoszlását. A kárpátaljai Rahón (Rahov) azonban nem volt evangélikus előadás, Ráhó (Rimaráhó) a gömöri településsel, a szlovák Hrachovóval azonos.

Molnár Ambrus dolgozatából (*A passió mint paraliturgikus elem a református istentiszteletben*) azt tudjuk meg, hogy a kálvinistáknál nem volt dramatizált passiójáték. A református egyház vezetői kezdettől harcoltak még a templomi passióéneklés ellen is, mivel benne a római egyház liturgiáját látták. A gyülekezet, a nép azonban ragaszkodott hozzá, és a tilalmazások ellenére a passiózás élő hagyomány maradt. Molnár dolgozatában néhányszor a protestáns szót használja a református szó értelmében. Kár, mert más protestáns felekezeteknél megtaláljuk a dramatizált iskolai passiójátékokat is, néhánynak a szövegét is ismerjük. (Brassó, Pozsony, Illava evangélikus iskoláiból német és latin nyelven; a kolozsvári unitáriusoknál magyar nyelven.)

Említsük meg befejezésként a kötetnek szinte egyetlen olyan tanulmányát, melynek nincs köze a néphagyományhoz, Szörényi László *Latin nyelvű Árkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon* című dolgozatát. A 18. századi hazai latinság jóformán ismeretlen világába enged egy villanásnyi bepillantást.

VARGA IMRE

Fejezetek a magyar művelődés történetéből.
Szerk. ZÁVODSZKY Géza. Bp. 1992. ELTE Tanárképző Főiskola. 367 l.

A kötet tizenkét tanulmányt tartalmaz az irodalom- és a történettudomány, valamint ezek határterületei: a jogtörténet, a néprajz, a politikatörténet és a pedagógia témaköréből. Hiányzik a szerkesztői bevezető, így semmit nem tudunk meg a kötet koncepciójáról. Nem világos, hogy a gyűjtemény hogyan illeszkedik az ELTE Tanárképző Főiskola kiadói tevékenységébe, vannak-e előzményei, s hogy lesz-e folytatása a vállalkozásnak?

A különböző terjedelmű tanulmányok három csoportba sorolhatók: 1. önálló alapkutatások eredményei, 2. forráskutatások, forráskiadások első részfeldolgozásai, 3. megjelent művek által ösztönzött, részletkérdéseket tárgyaló dolgozatok. Az érintett tudományágaknak és az oktatásnak mindhárom megközelítésre szüksége van. A tanulmányok kronológiai rendben állnak. A középkort egy (Gericz József — Ladányi Erzsébet), a 16–18. és a 19. századot négy-négy (Szabó Péter, Dukkon Ágnes, Demeter Júlia, Kilián István, illetve Závodszy Géza, Dobszay Tamás, Párdányi Miklós, Estók János), a 20. századot három (Mann Miklós, Salamon Konrád, Katona András) dolgozat képviseli. Ezek az arányok egyrészt tükrözik a 16–19. század művelődése iránti fokozott érdeklődést. Másrészt felhívják a figyelmet a középkori műveltség kutatásának nehézségeire, ezen belül a képzett fiatal kutatók hiányára.

A továbbiakban néhány jó forrásadottságokkal, illetve könyv- és olvasmánytörténeti vonatkozásokkal rendelkező 16–18. századi tanulmányt emelek ki. Szabó Péter az udvari kultúrára vonatkozó kutatásait folytatja, amikor a

fejedelmi udvartartás és a külföldi hatások bemutatása után értelmezi az Erdély állami szuverenitásának reprezentációját szolgáló fejedelmi esküvők rítusát, ünnepi rendjét és jelképrendszerét. Dukkon Ágnes mintegy százötven, jó részt 17. századi kalendárium vizsgálata alapján rámutat eddig kevesen nem hangsúlyozott közvetítési folyamatokra. Így például arra, hogy az események híre a történeti művek kivonatain keresztül hogyan jutott el a kalendáriumok olvasóihoz. További eredményeket lehetne elérni a kalendáriumokban kivonatolt források rekonstrukciójával, illetve a kivonatok összevetése révén a rekonstruált források szövegeivel. A kalendáriumok kéziratos bejegyzései az olvasmánytörténeti kutatásokhoz szolgálnak adalékokkal.

Demeter Júlia és Kilián István az iskoladrámakutatás egy-egy alapvető forráskiadványát, illetve annak részletét dolgozza fel különböző szempontok szerint. Demeter Júlia a Varga Imre által kiadott 33 unitárius drámaszöveg, illetve előadás alapján bemutatja a hitvitázó drámát, tematikus csoportokba sorolja a színjátékokat és feltárja a kolozsvári unitárius kollégium színi életét. Kilián István egyaránt támaszkodik saját kutatásaira és a Staud Géza által kiadott forrásbázisra. A mintegy négyszázötven adatsor segítségével árnyalt képet rajzol Nagyszombat barokk kori színházi kultúrájáról. A színpad, a díszlet, a jelmez, a világítás, az előadási alkalmak és időpontok vizsgálata jelzi az iskolai színjátszás fontos szerepét a város életében. További kutatásra ösztönöz az előadások évi átlaga és tematikai változása alapján kialakított periodizáció.

Összegzésként elmondható: a tanulmánygyűjtemény figyelemreméltó kísérlet a magyar művelődés kevésbé kutatott területeinek feltérképezésére. A dolgozatok külön-külön mindenképpen figyelmet érdemelnek. Folytatás esetén érdemes lenne kidolgozni egy olyan koncepciót, amely lehetőséget ad szorosabban összetartozó témakörök együttes tárgyalására. Ezzel teljesülhet a jelen kötet címének ígérete, s tanulmányok összefüggéstelen gyűjteménye helyett valóban „Fejezetek”-et vehet kézbe az érdeklődő.

KNAPP ÉVA

TARTALOM

<i>Soltész Zoltánné</i> : A gyöngyösi ferences könyvtár ősnymotatványainak possessorai	129
<i>V. Ecsedy Judit</i> : Dobre mester erdélyi nyomdája, 1640–1642	146
<i>Kókay György</i> : Intézmények szerepe a 18. század végi magyar szellemi élet újjászervezésében	167
<i>Lakatos Éva</i> : Lapkiadás mint üzlet. II.	178

KÖZLEMÉNYEK

<i>Mályusz Elemér</i> : Kemény József „könyvhamisításai”	192
<i>Borsa Gedeon</i> : A Mohács előtti budai könyvkereskedők és kiadványaik Kemény Józsefnél	197
<i>Muszka Ibolya Éva</i> : A magyar nyelvű unitárius sajtó 1861-től 1947-ig	205
<i>Szecső Károly</i> : Katolikus Legényegyleti Olvasótár	216
<i>Lengyel András</i> : A szegedi Ligeti Jenő és Társai nyomda 1913. évi leltára	218
<i>Rózsa Mária</i> : A magyarországi német nyelvű sajtó a kezdetektől 1944-ig	224

FIGYELŐ

<i>Szelestei N. László</i> : A szegedi művelődéstörténet-kutatók könyvtár- és olvasmánytörténeti tevékenységéről	231
<i>Kókay György</i> : Kazinczy Könyvtár	234
<i>Földesi Ferenc</i> : Két album-katalógus	235

SZEMLE

Gabriel, L. Astrik: The Paris Studium. Robert of Sorbonne and his Legacy. Interuniversity Exchange between the German, Cracow and Louvain Universities and that of Paris in the Late Medieval and Humanistic Period. Notre Dame, Indiana – Frankfurt am Main, 1992. (<i>Madas Edit</i>)	239
Wolfenbütteler Bibliographie zur Geschichte des Buchwesens im deutschen Sprachgebiet 1840–1980. (WBB), I–III. München usw. 1990–1992. (<i>Borsa Gedeon</i>)	240
Beke Margit: Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteményének katalógusa. Bp. 1991. (<i>Körmendy Kinga</i>)	242
Bánhegyi B. Miksa: A Győri Egyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa. Bp. 1991. (<i>Sarbak Gábor</i>)	243
A magyarországi katolikus tanintézmények színjátzásának forrásai és irodalma 1800-ig. Bp. 1992. (<i>Szelestei N. László</i>)	244
A megváltozott hagyomány. Folklor, irodalom, művelődés a XVIII. században. Szerk. Hopp Lajos, Küllös Imola, Voigt Vilmos. Bp. 1988. (<i>Varga Imre</i>)	245
Fejezetek a magyar művelődés történetéből. Szerk. Závodszky Géza. Bp. 1992. (<i>Knapp Éva</i>)	248

A kiadásért felel az Argumentum Kiadó igazgatója

Szedte az Argumentum Kft.

Megjelent 10,72 A/5 ív terjedelemben

HU ISSN 0025–0171

Nyomta a László és Társa Bt. nyomdája

Felelős vezető: László András

SOMMAIRE

<i>Soltész, Elisabeth</i> : Les possesseurs des incunables de la bibliothèque franciscaine de Gyöngyös	129
<i>V. Ecsedy, Judit</i> : L'imprimerie de Transylvanie du maître Dobré, 1640–1642	146
<i>Kókay, György</i> : Le rôle des institutions dans la réorganisation de la vie spirituelle hongroise à la fin du XVIII ^e siècle	167
<i>Lakatos, Éva</i> : L'édition des journaux en tant qu'une affaire. II.	178

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Mályusz, Elemér</i> : Les „falsifications de livres” de József Kemény	192
<i>Borsa, Gedeon</i> : Les marchands-libraires de Buda d'avant Mohács et leurs éditions chez József Kemény	197
<i>Muszka, Ibolya Éva</i> : La presse unitarienne de langue hongroise de 1860 à 1947.	205
<i>Szecsó, Károly</i> : La Collection de Lectures de l'association des jeunes gens catholiques .	216
<i>Lengyel, András</i> : L'inventaire de l'année 1913 de l'imprimerie de Jenő Ligeti et Co.	218
<i>Rózsa, Mária</i> : La presse de langue allemande en Hongrie des origines jusqu'à 1944	224

CHRONIQUE

<i>Szelestei N., László</i> : Sur l'activité dans le domaine de l'histoire de bibliothèques et de lectures des chercheurs de l'histoire de la civilisation de Szeged	231
<i>Kókay, György</i> : La Bibliothèque Kazinczy	234
<i>Földesi, Ferenc</i> : Deux catalogues d'albums	235

REVUE

Gabriel, L. Astrik: The Paris Studium. Robert of Sorbonne and his Legacy. Interuniversity Exchange between the German, Cracow and Louvain Universities and that of Paris in the Late Medieval and Humanistic Period. Notre Dame, Indiana—Frankfurt am Main, 1992. (<i>Madas, Edit</i>)	239
Wolfenbütteler Bibliographie zur Geschichte des Buchwesens im deutschen Sprachgebiet 1840–1980. (WBB) I–III. München usw. 1990–1992. (<i>Borsa, Gedeon</i>)	240
Beke, Margit: La catalogue de la Collection Batthyány de la Bibliothèque de la Basilique d'Esztergom. Bp. 1991. (<i>Körmendy, Kinga</i>)	242
Bánhegyi B., Miksa: Le catalogue des manuscrits de la Bibliothèque du diocèse de Győr. Bp. 1991. (<i>Sarbak, Gábor</i>)	243
Les sources et la littérature se rapportant à l'art dramatique aux institutions catholiques de Hongrie jusqu'à 1800. (<i>Szelestei N., László</i>)	244
La tradition changée. Folklore, littérature et civilisation au XVIII ^e siècle. Réd. par Lajos Hopp, Imola Küllös, Vilmos Voigt. Bp. 1988. (<i>Varga, Imre</i>)	245
Quelques chapitres de l'histoire de la civilisation hongroise. Réd. par Géza Závodszy. Bp. 1992. (<i>Knapp, Éva</i>)	248